

SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Editor

Dr. Mukta G. Somvanshi

Dr. Sandip B. Kale

SUSTAINABLE DEVELOPMENT

■ Dr. Mukta G. Somvanshi

Dr. Sandip B. Kale

■ *First published, – 1st July– 2022.*

© Editor

■ Published by

Prof. Virag Gawande for
Aadhar Publications,
Behind Govt. VISH,
New Hanuman Nagar,
Amravati – 444 604.

■ Printed by

Aadhar Publications,

■ All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted, in any form or by any means without permission. Any person who does any unauthorized act in relation to this publication may be liable to criminal prosecution and civil claims for damages.

■ Price : 400/-

■ ISBN- 978-93-91305-03-1

Index

S.No	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	Corporate Responsibility And Its Role In Environmental Sustainable Development	Dalia Varghese	1
2	Sustainable Development And Poverty Eradication	Dr. Sudhir Prakashrao Dinde	6
3	Role Of Jawahar Navodaya Vidyalaya in Rural Education	Mrs. Padma Khangai	11
4	Empowerment of Woman In Rural Areas	Dr. Archana R. Watane	14
5	Electronic Governance & Women's Rights Centered Development in the West Bengal Panchayat : Problems and Possibilities	Swati Ghosh	16
6	Land Degradation And Environmental Sustainability	Dr. Durga S. Patkar	25
7	Sustainable Development and Value Education – A Case Study	Dr. Marina Pereira	30
8	Soundscapes: Indian Folk Music Transitioning Towards Sustainable Landscapes	Dr. Shamali Gupta	46
9	“Sustainability Development and Civil Society”	Dr. Jyoti Nade	54
10	Prevention of Industrial Pollution vis-à-vis Sustainable Development	Dr. Bhagayashree A. Deshpande	61
11	Climate Justice : The Imperative For Sustainable Development	Dr. Poorva Bhonde	68
12	Challenges and Opportunities in Sustainable Development	Gourav Roy	73
13	Role of Education in Sustainable Development	Dr. Uttam Kumar Mukherjee	77
14	शाश्वत विकास आणि नागरी समाज	डॉ. मुक्ता गोविंदराव सोमवंशी	83

शाश्वत विकास आणि नागरी समाज

डॉ. मुक्ता गोविंदराव सोमवंशी

सहयोगी प्राध्यापक व लोकप्रशासन विभाग प्रमुख

कै. रमेश वरपूडकर महाविद्यालय, सोनपेठ जिल्हा परभणी

मानवाने आपल्या बुद्धीच्या सामर्थ्यावर शोध लावत मोठ्या प्रमाणात औद्योगिक व तांत्रिक प्रगती घडवून आणली आहे. प्रत्यक्ष निसर्गालाही शह देत अनेक वैज्ञानिक चमत्कार घडवून आणले आहेत. मानव आपल्या बुद्धीच्या जोरावर निसर्गामध्ये ही हस्तक्षेप करतो आहे. मात्र याचे परिणाम आता प्रकर्षने जाणवू लागले आहेत. मानवाने घडवून आणलेला विकास वर्तमानात कुठेतरी घातक ठरत असल्याचे संपूर्ण जगाला मान्य करावे लागले आहे. त्यामुळे हल्ली विकासाकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन बदलत आहे. त्यातूनच शाश्वत विकासाची संकल्पना पुढे आली आहे. शाश्वत विकास हा या भूतलावरील प्रत्येक व्यक्तीसाठी महत्वाचा आहे. शाश्वत विकासाकरिता पर्यावरण समाज आणि अर्थव्यवस्था यांच्यात योग्य समन्वय प्रस्थापित होणे गरजेचे आहे. आज जागतिक हवामान बदलामुळे प्रदूषणामुळे आणि पर्यावरणाच्या न्हासामुळे शाश्वत विकासाला अनन्यसाधारण महत्व प्राप्त झाले आहे. विकास साध्य करण्यासाठी प्रत्येक व्यक्ती व राष्ट्राची भूमिका फार महत्वाची आहे.

शाश्वत विकास संकल्पनेचा उदय

'शाश्वत विकास'हा शब्दप्रयोग सर्वप्रथम जागतिक संवर्धन डावपेच १९८० मध्ये करण्यात आला मात्र या संकल्पनेचा उगम १९६० च्या दशकात झाला आहे. रॅचेलकार्लसन यांचे 'दसायलेंटस्प्रिंग' हे पुस्तक १९६२ मध्ये प्रकाशित झाले. पॉलइहरलिच यांचे 'Population Bomb' हे पुस्तक 1968 मध्ये प्रकाशित झाले. या पुस्तकांमधून शाश्वत विकासाचा वेद्ध घेण्यात आला. १९७२ मध्ये संयुक्त राष्ट्राने स्टॉकहोम येथे 'UN Conference on Human Development'ही परिषद भरवली. या परिषदेत पहिल्यांदा पर्यावरण हा विकासाचा निर्णयिक मुद्दा

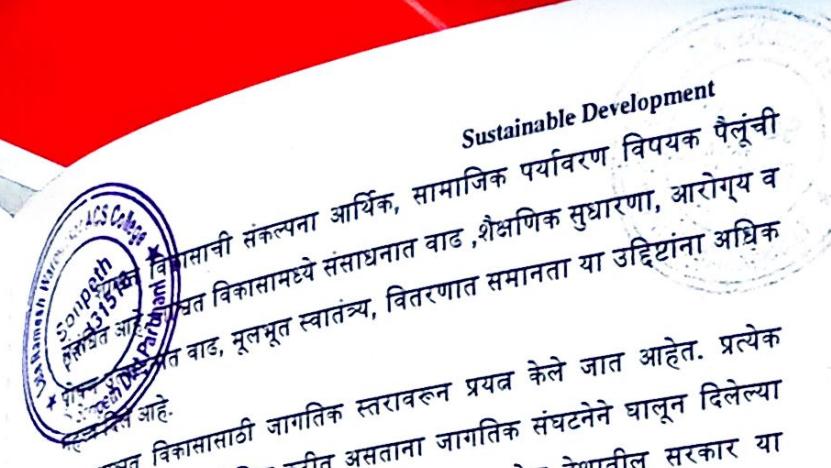

Sustainable Development
विकासाची संकल्पना आर्थिक, सामाजिक पर्यावरण विषयक पैलूंची
जीवनशैली करण्यात आली की, "मानवी पर्यावरणाचे संरक्षण आणि जागीच विषयक
विकासावर परिणाम करते. ही संपूर्ण जगभरातील लोकांचे आरोग्य व आर्थिक
सर्व सरकारांची जबाबदारी आहे". या लाभागिक चलवळीला 'द ग्रीन मुहूर्मेंट' म्हणून
अनिट परिणामावर चिंता व्यक्त केली. तर विकासातील राष्ट्रांनी औद्योगिक
विकासात सातत्याची गरज प्रतिपादित केली आणि चिरंतन विकासाची संकल्पना
पुढे आली.

शाश्वत अवयवा चिरंतन विकासाचा अर्थ व व्याख्या

मानवाच्या गरजा व इच्छा भागविणे हा विकासाचा सर्वांत महत्वाचा उद्देश आहे. चिरंतन विकास चांगले जीवन जगण्यासाठी प्रत्येकाच्या मूलभूत गरजा व इच्छा पूर्ण करण्यावर भर देतो. चिरंतन विकास ही सातत्याने चालणारी परिवर्तनाची प्रक्रिया आहे. चिरंतन विकासामध्ये साधनसंपत्तीचा आवश्यकतेप्रमाणे पूर्ण उपयोग, तांत्रिक विकासाची अभिमुखता व संवर्टनात्मक वदल या सर्वांत अनुरूपता आणणे, मानवी गरजा आणि महत्वाकांक्षा पूर्ण करण्यासाठी वर्तमान व १) व्रुटलॅन्ड आयोगाच्या मते, "मार्वी पिंडीच्या गरजा पूर्ण करण्याच्या क्षमतेशी
तड़जोड न करता वर्तमान पिंडीच्या गरजा पूर्ण करणे म्हणजे शाश्वत विकास होय".
२) जागतिक पर्यावरण व विकास आयोगाच्या मते, "चिरंतन विकास म्हणजे देशाच्या नैसर्गिक साधनांचा नाश न करता आर्थिक व सामाजिक विकास करणे होय".
३) रॉवर्ट अंतन, "चिरंतन विकास म्हणजे मानवी गरजांची पूर्तता करणे तसेच मानवी जीवनाची गुणवत्ता सुधारणे होय".

शाश्वतविकासाचे स्पष्टीकरण देताना असे म्हणता येते की, निसर्ग जेवढे भलन काढू शकतो त्याच प्रमाणात निसर्गाकडून व्यायला हवे. जीवनशैली व विकासाचा तोच मार्ग स्वीकारावा, जो नैसर्गिक मर्यादित असेल.

Sustainable Development
विकासाची संकल्पना आर्थिक, सामाजिक पर्यावरण विषयक पैलूंची
प्रत्येक देशात आपले धोरण निश्चित करीत असताना जागतिक संघटनेने घालून दिलेल्या निरुपयानुसार करावेत, अशी अपेक्षा ठेवली आहे. प्रत्येक देशातील सरकार या अनुपयाने विविध धोरणे, कायदे व योजना तयार करीत आहेत. मात्र त्यांची अनंतवजावणी करण्यावर म्हणावा तेवढा भर दिल्याचे दिसून येत नाही. त्यामुळे अनेक योजना व कायदे केवळ कागदावरच राहतात. तेव्हा या योजना प्रत्यक्षात अनुप्राप्त असेल. अयवा या योजनांची उत्तम अंमलवजावणी करण्यासाठी समाजामधून मदत मिळू शकते का? हा विचार करावा लागेल. निश्चितच शासकीय योजनांची उत्तम अंमलवजावणी होऊन त्या योजनांचे उद्दिष्ट साध्य करणे हे तेथील समाज उत्तम अंमलवजावणी आहे. कारण ज्या देशातील समाज जागरूक व सुसंस्कृत आहे घटकावर अवलंबून आहे. तेव्हा देशातील समाज जागरूक व सुसंस्कृत आहे असेही अधिक असते. शासन हे केवळ योजना तयार तेथील योजनांच्या यशस्वीतेचे प्रमाण अधिक असते. कूल त्यासाठी आवश्यक असलेला निधी उपलब्ध करून देण्याशी वांधील असते. कूल त्यासाठी आवश्यक असलेला नागरिकांचे ही लक्ष असेल तर त्यांची योजनांच्या अंमलवजावणीवर देशातील नागरिकांचे ही लक्ष असेल तर त्यांची यशस्विता अधिक प्रमाणात वाढते.

नागरी समाजाचा अर्थ व व्याख्या

जेव्हा देशातील नागरिकांना आपल्या हळ्ळा वरोवरच कर्तव्याची ही जाणीव असते, तेव्हा तेथे नागरी समाजाचा उदय होतो. नागरी समाज म्हणजे नागरिकांनी समाजात वावरत असताना आपल्या सभोवताली होणाऱ्या घडामोर्डींविहळ संवेदनशील असणे होय.

१) जेफ्री अलेक्झांडर, "नागरी समाजात राज्याकडून नियंत्रित न होणाऱ्या सर्व प्रकारच्या स्वयंसेवी संघटना आणि सामाजिक आंतरक्रिया यांचा समावेश होतो".

Sustainable Development

समानता ही

प्रश्नांचे विचारणा, प्रकाशन व पोषण, मूलभूत स्वातंत्र्य आणि वितरणातील समानता ही
प्रदाने सम्बोधन सोपे जाईल.

1) डॉ. सतीश ठोंवरे , डॉ. सुधीर दिंडे-सार्वजनिक धोरण आणि विकास-कैलास

पब्लिकेशन औरंगपुरा औरंगावाद प्रथमावृत्ती ऑगस्ट २०१५

2) दता वानखेडे -शाश्वत विकास -योजना , ध्येयधोरणे ,संस्था आणि संघटना,

पीवीडी प्रकाशन पुणे

3) प्राचार्य डॉ. कैलास नरहरी ववले-शाश्वत विकासाचे पंचा घटक, अनिल प्रकाशन
पुणे

PRINCIPAL

Late Ramesh Warudkar (ACS)
College, Sonpeth Dist. Parbhani

Sustainable Development
क्षेत्र होय झाँचा नागरिकांचे सवलीकरण आणि परस्पर विश्वास निर्माण करणारे
वा. Sonpeth Dist. Parbhani
फक्त नसून राज्याशी त्यांचे अंतर संवंध असतात".

सामान्यतः नागरी समाज सुसंस्कृत नागरिकांची अपेक्षा करतो. त्यातील नागरिक आपल्या हळ्ळा वरोवरच आपल्या कर्तव्यात वावतीतही जागरूक असतात. पुढे येणारे असतात. म्हणून जेथे नागरी समाजाची निर्मिती झाली आहे तेथे शाश्वत साध्य करण्यासाठी मदतगार ठरतो. इंग्लंड अमेरिका जपान या देशांमध्ये नागरी समाजाची प्रक्रिया अधिक आहे. उदाहरणार्थ जपानमध्ये कोणत्याही गोटीकडे पाहतांना तेथील नागरिक ही आपल्या देशाची संपत्ती आहे, या दृष्टीने पाहतात. निस्वार्थपणे देशाच्या साधनसंपत्तीचे जतन करतात. जसे रेल्वे मधील सीटीची दुरुस्ती असेल किंवा आपत्कालीन परिस्थितीत करावयाची मदत असेल.

प्रगत राष्ट्रांमध्ये नागरी समाजाचे प्रमाण अधिक असल्याचे अडळूनयेते म्हणून तेथील नागरिकांचे वर्तन शाश्वत विकासाला पूरक असते. अर्थात नागरी समाजाच्या निर्मितीमुळे पर्यावरण संवर्धन व शाश्वत विकास साध्य होऊन शकतो.

नागरी समाजाच्या अभावी सरकारला कार्य करणे कठीण होते. अनेक योजना केवळ नागरिकांच्या सहकार्याच्या अभावी असफल होत असतात. जसे भारतात प्लास्टिक वंदी केली. पर्यावरणाच्या संवर्धनासाठी हे आवश्यक होते. मात्र याकडे नागरिकांचा पाहण्याचा दृष्टिकोन सकारात्मक असल्याचे दिसत नाही. प्लास्टिक कॅरीबॅग मोळ्या प्रमाणात वापरात असल्याचे आडळून येते. वृक्षतोडी वरील वंदी असेल किंवा वृक्ष लागवड असेल यामध्ये जनतेचा सहभाग वाढणे गरजेचे आहे. यासाठी नागरी समाजाच्या प्रक्रियेची गती वाढली पाहिजे. प्रत्येक व्यक्तीने आपली जवाबदारी व कर्तव्य समजून घेतली पाहिजे. यामुळे शाश्वत विकासाची गती अधिक वाढण्यास मदत होईल आणि भविष्यात येणाऱ्या मोळ्या संकटांपासून मनुष्याचे सहज संरक्षण होईल. आपल्या देशातील संसाधनात वाढ, शैक्षणिक